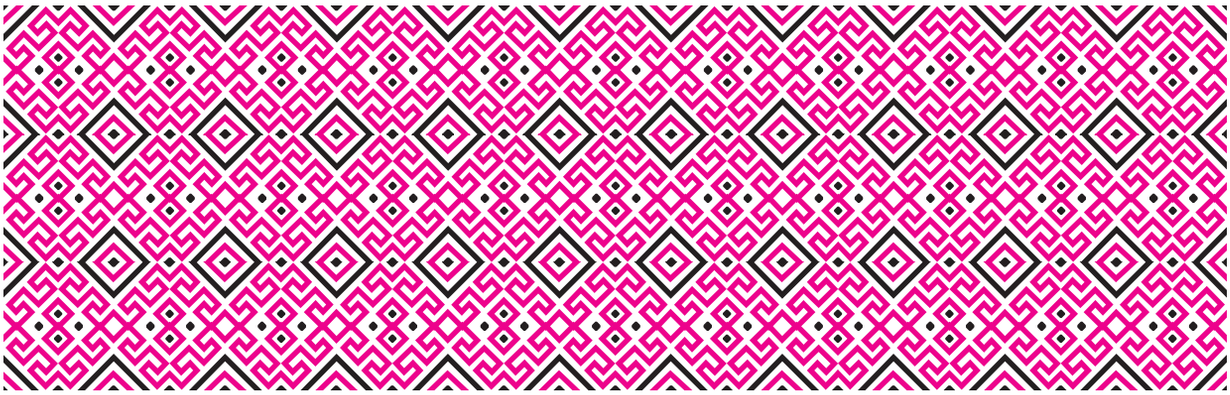

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО КАРПАТ

ОЧИМА ХУДОЖНЬОГО КРИТИКА «СРІБНОГО ВІКУ»

Рідко яке дослідження української народної декоративної творчості не згадує (принаймні в бібліографії) книги Сергія Маковського «Народне мистецтво Підкарпатської Руси». Вона вийшла друком у празькому видавництві «Пламя» майже століття тому паралельно трьома мовами — російською, чеською й англійською, накладом 300 примірників у кожному виданні[1].

У вступі зазначено, що ця книга — підсумок виставки «Мистецтво і побут Підкарпатської Руси», влаштованої навесні 1924 року шкільним відділом Ужгородського цивільного управління. Як експерт і комісар (в англійському тексті — директор) виставки, С. Маковський об'їхав, а головним чином обійшов пішки впродовж понад шести місяців усе Закарпаття, від Лемківщини на півночі до Мармарощини на півдні, спостерігав мистецькі речі на місці їх виготовлення, спілкувався з майстрами, фотографував і зібрав чималу колекцію творів для майбутньої експозиції.

Її мету Сергій Костянтинович бачив у сприянні систематичному вивченню домашніх ремесел Підкарпатської Русі, популяризації кращих зразків «селянського художества», пробудженні широкого інтересу до народу, що проніс крізь віки поневолення традицію своїх візерунків і побутових навичок[2]. Для Маковського народне мистецтво, надто ще не перетворене на музейний спомин, а продовжуване понині, є живою силою. «У наші дні таке мистецтво не лише анахронізм, а й воістину сучасна принада, оаза привабливого варварства, з дзюркотливими джерелами, серед сипких пісків фабричної цивілізації»[3].

Його мистецькі фотознімки, часто довершені з технічного погляду, стали основою цього видання. Усього зображено близько 300 об'єктів. Серед них понад

---

[1] *Народное искусство Подкарпатской Руси.* Пояснительный текст С. К. Маковского. Прага: Издательство Пламя, 1925. 162 ст.; *Lidové umění Podkarpatské Rusi.* Objasňuje S.K. Makovský; přeložil Ant. Poláček. Praha: Plamja, 1925. 56 s., [100] s. obr. příl., il; *Peasant Art of Subcarpathian Russia.* Explanatory text by S. Makovskij. Preface by J. Gordon. Translated by L. Hyde. Plamja edition Prague, 1926. 154 pages.

[2] *Katalolog výstavy «Umění a život Podkarpatské Rusi»*, uspořádal a redigoval Sergej Makovskij, Praha, 1924. 159 s.

[3] «В наши дни такое искусство не только анахронизм, но истинно современное очарование, оазис пленительного варварства, с журчащими ключами, среди сыпучих песков фабричной цивилизации» (Народное искусство..., с. 5–6).

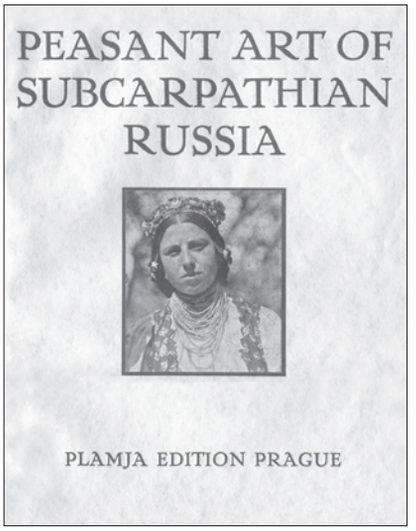

Російсько-, чесько- та англомовне видання книги «Народне мистецтво Підкарпатської Руси»

половина сюжетів — текстиль, одяг і прикраси; чимало речей з дерева (близько 60); кераміка (27), писанки (18). Кілька фото демонструють художній метал й обрядову випічку. Більшу частину світлин зроблено під час авторських польових виїздів, деякі представляють речі з музеїв, окремі є репродукціями зразків, подеколи з інших місцевостей Європи й Азії, потрібних для зіставлення з творчістю карпатських горян.

Та й сама книга, прекрасно зверстана й надрукована в «Легіографії Praha — Vršovice Samova 665» під наглядом художника А. Хвали, є взірцем поліграфічної майстерності. Важливо, що чи не вперше селянське мистецтво Закарпаття стало предметом уваги не музейника, історика, етнографа чи організатора народних промислів, а професійного критика, котрий усе життя писав про модерну художню творчість переважно з естетичного погляду. У попередні роки можемо згадати тільки одне, хоч і значно скромніше регіональне видання, схоже на працю Маковського підходом та майстерністю викладу. Це колективна праця за редакцією директора Київського міського музею академіка М. Біляшівського, з участю мистецтвознавця Є. Спаської, художників Є. Прибильської, Є. Полєнової, критиків Є. Кузьміна та Я. Тугендхольда «Народне мистецтво Галичини й Буковини»[4]. Карпатська тема доповнюється синхронним альбомом Д. Щербаківського (Прага, 1926), що містить багатий архітектурний матеріал[5].

Книга С. Маковського, хоч і наявна в деяких великих бібліотеках України, через низку історичних причин вплинула на осмислення нашої традиційної творчості значно меншою мірою, ніж вона заслуговує, не дуже популяризувалася через емігрантське минуле автора та близькість його родини до імператорського двору. Утім, відлуння запропонованого ним передусім естетичного підходу до сприйняття творів народного мистецтва можна спостерегти в текстах окремих дослідників середини та другої половини XX століття, про що скажемо нижче.

---

4) *Народне мистецтво Галичини й Буковини. Народное искусство Галиции и Буковины и Земский Союз в 1916–1917 годах войны.* Издание Юго-Западного фронта Всероссийского Земского союза (Отдел помощи населению, пострадавшему от войны). К.: Типография Художественно-ремесленной школы-мастерской печатного дела, 1919. 68 с., илл.

5) Українське мистецтво. II. Буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці. К., Прага, 1926. XXXIV, 62 с., іл.

приазовських греків, що зумовлена належністю цих народів у минулому до спільного культурного простору Оттоманської імперії. Відома нам і велика роль римо-католицької церкви у формуванні побутового середовища поляків. І завдяки численним фаховим дослідженням XX століття ми знаємо, що, крім особливостей, властивих усій Центральній Європі, народне мистецтво угорців прикметне посиленою декоративною пишністю місцевої пастирської культури, дещо плакатною багатобарвністю в одязі, енергійно-замашним почерком у писанках і розписах на меблях, кераміці тощо. До речі, тогочасний «скоропис» грубостінного гончарного посуду С. Маковський характеризує швидше позитивно, яко відповідь на змінювані умови життя зубожілого селянства.

Упадає в око свідома побіжність оповідей про церковне мистецтво. Щоправда, Сергій Костянтинович захоплено характеризує різьблені ручні хрести, типові для Карпат, але значно стриманіше — різьблені барокові царські врата (одні з них власноручно привезені ним для виставки). Будь-які впливи історичних стилів у церковній архітектурі (зосібна готики чи бароко) помітно знижують інтерес дослідника до цих об'єктів, оскільки, на його думку, чим більшим є їхній вплив, тим менша спорідненість таких творів з місцевим культурним середовищем.

Звичайно, спільноєвропейські стилі значною мірою підводять їх під один стилістичний знаменник. До того ж, аналогічні споруди Маковський напевно бачив і поза межами Карпат — у рівнинних районах Угорщини, Чехословаччини, Польщі, Румунії. Не могла тут не вплинути й еллінська вченість колишнього гімназиста, бо грецькою мовою народне мистецтво — Λαϊκής Τέχνης, тобто мистецтво мирське, нецерковне, оскільки народ як нація по-грецьки Εθνος. Водночас Сергій Костянтинович визнає регіональний характер дерев'яних храмів Бойківщини, Гуцульщини, Лемківщини. Треба думати, їх у 1920-ті роки збереглося ще достатньо багато, щоби сприймати подібні будівлі раритетами, а видання зведених матеріалів з карпатської архітектури, подібних до праць М. Драґана чи В. Січинського, було ще попереду.

Доводиться визнати, що художні описи-екфрасиси аналізованих С. Маковським творів становлять рідкісні зразки конгеніального за силою художньої виразності словесного витлумачення. За літературною майстерністю до них наближаються в наступні десятиліття хіба що тексти таких дослідників українського народного мистецтва, як Віктор Михайлович Василенко, Давид Ноєвич Гоберман, а в недавні роки — Олександра Степанівна Данченко.

Завершити нашу передмову хочеться думкою, постійно висловлюваною за різних оказій С. К. Маковським: не все нове талановите, натомість усе талановите — нове.

Професор М. Р. Селівачов

1 (a, b) Деталь дерев'яного різьбленого гуцульського напрестольного хреста XVII ст. З обох боків. Збірка «Просвіти» в Ужгороді

13. Чорна Тиса: (a) днище з ніжками пастушої дерев'яної різьбленої боклаги; (b) дерев'яна «рахва» (маслянка), оздоблена випалюванням

25. Дерев'яне верховинське начиння: (a) Росвигово: «ложечник» (поличка для ложок);
(b, c, d) Зборовець: настінна солянка з різьбленим орнаментом, солянка маленька з висувним віком, різьблений «полонник» (черпак)

26 (a, b, c, d, e) Ворочово на р. Тур'ї: «кужівки», прикрашені різьбленням

40. Лазещина (урочище Плитоватий): дерев'яна церква Преображення Господнього, 1780 р.

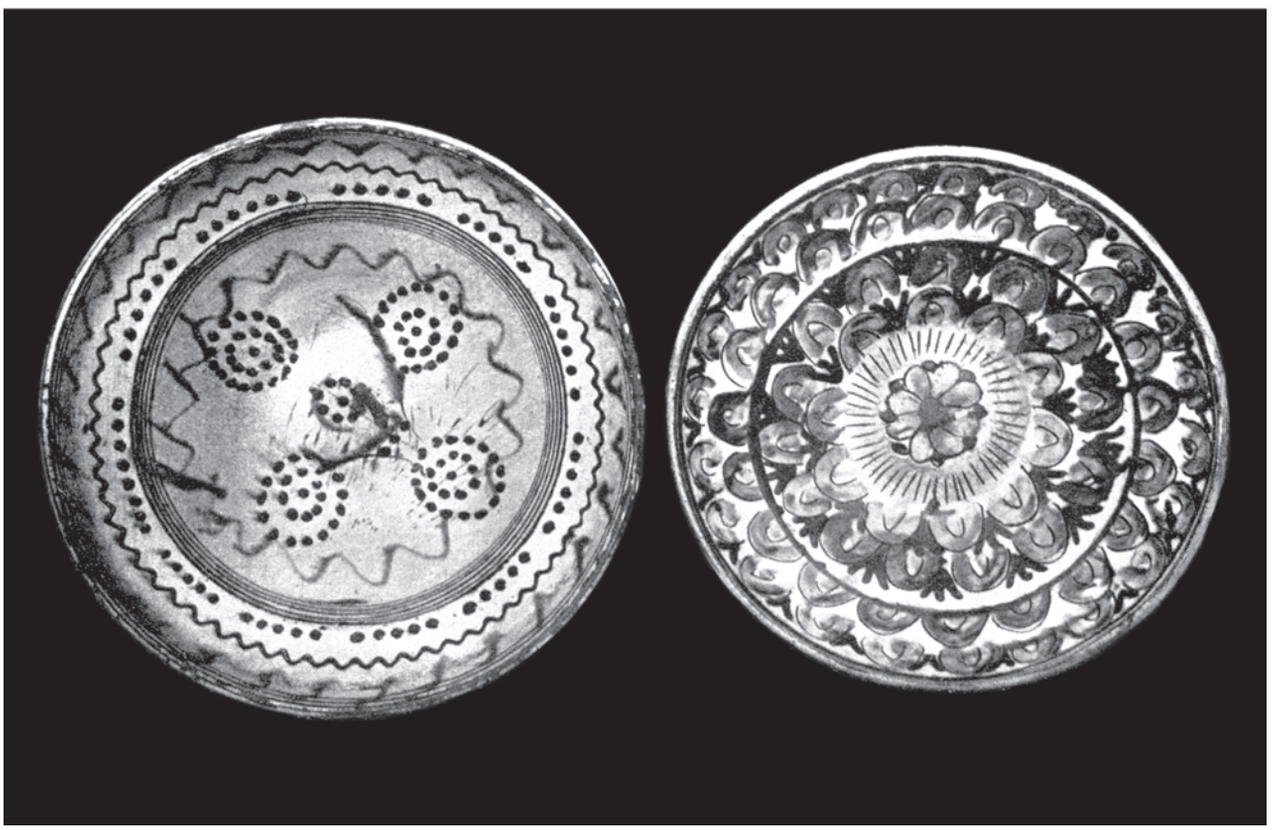

48 (a, b, c, d) Гуцульські миски галицького виготовлення

80. Рукави жіночих сорочок, вишиті кучерявим стібком:
(a) на ромб («косиця»): Ліпша Поляна (нині с. Липецька Поляна); (b) «заспульниця»: Горінчово

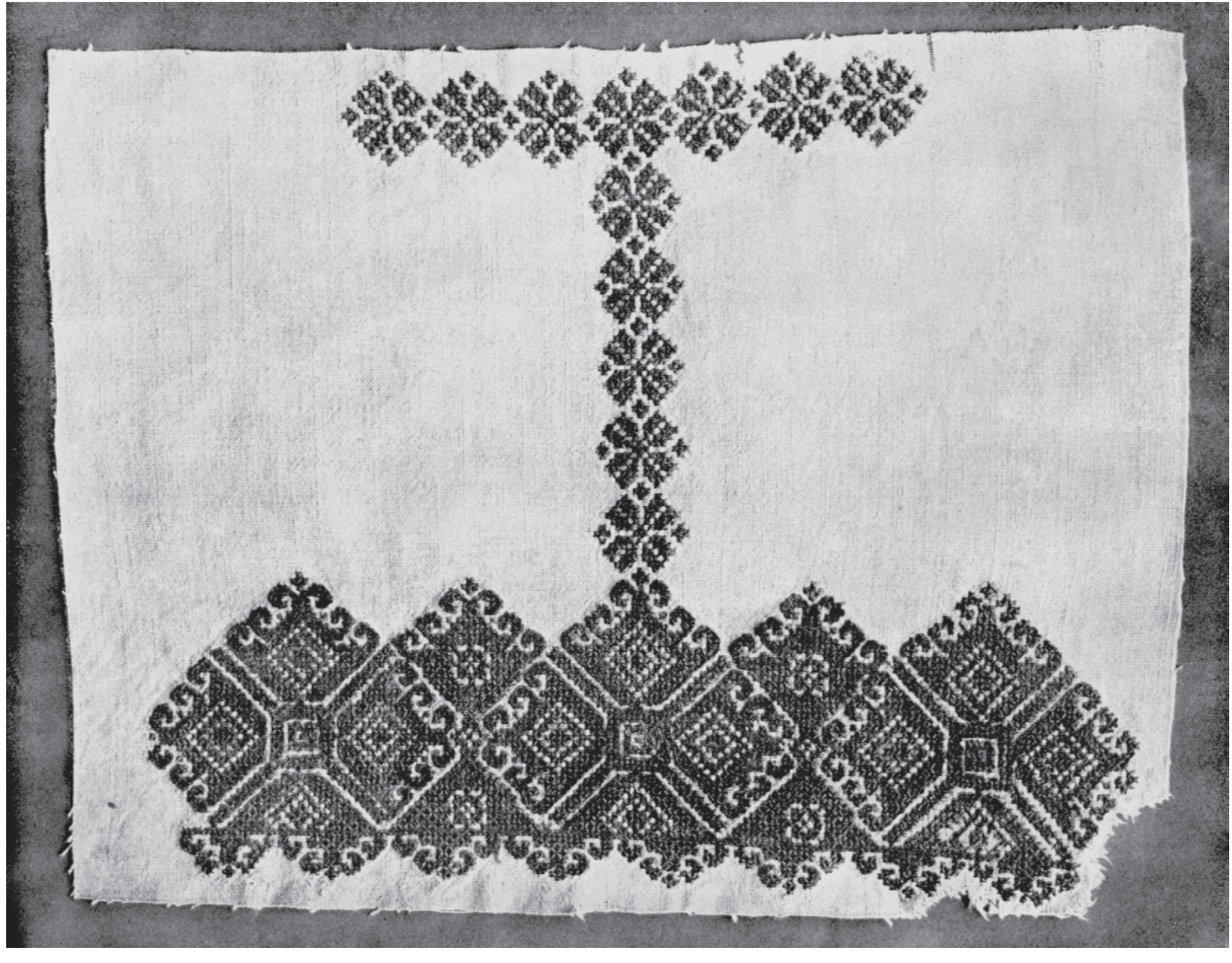

81. Нижній Синевир (нині с. Синевир): рукав жіночої сорочки, вишитий хрестиком

VI (a, b) Ясіня: уставки жіночих сорочок, вишиті «на низину» (низинкою) вовняними нитками